

КОНФЛІКТНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Пасько Катерина Миколаївна¹, Пухно Світлана Валеріївна²

¹ Кандидат філософських наук, доцент кафедри психології Навчально-наукового інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, м. Суми (Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0488-9719>

² Кандидат психологічних наук, доцент кафедри психології Навчально-наукового інституту педагогіки і психології Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, м. Суми (Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0657-442X>

UDC: 519.9

АНОТАЦІЯ

У статті викладено теоретичний аналіз поняття «конфліктна компетентність» та формування визначеного феномену у майбутніх педагогів під час навчання у закладі вищої освіти. Конфліктна компетентність особистості розглядається як система знань людини в галузі соціальної психології, передусім, – конфліктології та її застосування в практичній діяльності, а також, – певні властивості особистості, які забезпечують безконфліктну взаємодію, ефективне управління конфліктами та їх конструктивне вирішення. Представлені складові конфліктної компетентності, а саме: когнітивна, мотиваційна, регуляторна, що утворюють її структуру. Проаналізовані поняття «комунікативна компетентність» та «конфліктологічна компетентність», їх взаємозв'язок. Представлено, що формування конфліктної компетентності студентів – це складний процес набуття не лише системи професійного, передусім, – психологічного знання, але і трансформація особистісних характеристик майбутніх педагогів в процесі їх навчання за умов впровадження в навчальний процес закладів вищої освіти інноваційних педагогічних технологій. В результаті проведеного дослідження на базі фізико-математичного факультету Сумського Державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка з метою вивчення особливостей вольової саморегуляції, показників самооцінки конфліктності та самооцінки раціональної поведінки в конфлікті, як складових структури конфліктної компетентності майбутніх педагогів, визначене наступне. Дослідження містило три експериментальні серії і проводилось в II семестрі 2018-2019 навчального року. В експерименті приймали участь першо-

Address for correspondence, e-mail : editpsychas@gmail.com
Copyright: © Kateryna Pasko, Svetlana Pukhno

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

курсники – майбутні вчителі інформатики, математики, фізики, які завершували вивчення дисципліни «Психологія», приймали участь в роботі тренінгових груп, були членами студентського наукового психологічного гуртка. В результаті першої серії дослідження визначено, що для більшості студентів (73,3%) характерним є високий рівень вольової саморегуляції. Ці показники свідчать про активність, самостійність, впевненість в собі, реалістичність поглядів на життя, стійкість намірів, розвиненому почутті особистісного обов'язку, фактично, – це показники емоційно зрілої особистості, яка добре рефлексує особистісні мотиви, планомірно втілює власні наміри в життя, володіє навичками розподілу зусиль та самоконтролю поведінки, має виражену соціальну спрямованість в діяльності. Високі показники наполегливості, характерні для 66,7% студентів свідчать про працелюбність, прагнення реалізації життєвих планів, повазі до соціальних норм та їх дотримання. Згідно експериментальним даним, у 56,7% першокурсників високий рівень самовладання, що проявляється в емоційній стійкості, готовності до сприйняття нового, тенденціях до новаторства. В результаті проведення наступних серій дослідження визначено, що у більшості майбутніх педагогів (63,3%) низькі показники самооцінки конфліктності, тобто, – студенти володіють навичками самоаналізу власної індивідуально-психологічної сфери, діяльності та поведінки, розвинутими прогностичними функціями. Згідно аналізу результатів третьої частини дослідження, у 76,7% першокурсників високі показники раціональної поведінки в конфлікті, що свідчить про сформовані навички ефективної взаємодії, передусім – комунікативні.

Низькі показники вольової саморегуляції, високий рівень самооцінки конфліктності та низький рівень самооцінки раціональної поведінки в конфлікті студентів свідчить про існування певних психологічних проблем, що вимагають аналізу та подальшої корекційної роботи. Це – ознаки недостатньо розвинутих вольових якостей, комунікативних навичок, стратегій ефективної взаємодії, що вимагає самоаналізу, корекційної роботи, відвідування тренінгових занять з розвитку комунікативної компетентності. В цілому, результати дослідження надають підстави зазначати про сформованість компонентів конфліктної компетентності майбутніх педагогів. Високі показники вольової саморегуляції більшості студентів, низькі показники самооцінки конфліктності та високі показники самооцінки раціональної поведінки в конфлікті, свідчать про психологічну грамотність, сформовані комунікативні вміння та навички, емоційний самоконтроль, рефлексію. Формування конфліктної компетентності залежить від впровадження в навчально-виховний процес закладів вищої освіти інноваційних педагогічних технологій, інтерактивних методів навчання, організації активної співпраці з різними соціальними центрами та організаціями. Перспективи подальших досліджень, з нашої точки зору, полягають в розробці ефективних методів і форм організації навчального процесу, вивчення досвіду роботи різних закладів вищої освіти.

Ключові слова: комунікативна компетентність, конфліктна компетентність, конфліктологічна компетентність, когнітивний, мотиваційний, регулятивний компоненти конфліктної компетентності.

Постановка проблеми. Проблеми формування компетентностей майбутнього фахівця є актуальними для сьогодення в зв'язку зі зростанням вимог до виконання завдань професійної діяльності. Формування компетентностей майбутнього педагога відносяться до завдань закладів вищої освіти, – так, в ході вивчення базових дисциплін навчального процесу, виконання дослідної роботи, завдань практики, участі у різнорівневих наукових конференціях, так званих «круглих столах», семінарах, відвідуванні тренінгових та просвітницьких програм, тощо, формуються компетентності майбутніх педагогів. Оволодіння студентами психологічними знаннями, вміннями, навичками, можливості їх практичної реалізації, формування відповідних вмінь, сприяють розвитку комунікативної, зокрема, – конфліктної компетентності, що, з нашої точки зору забезпечує в майбутньому не лише ефективність виконання людиною завдань професійної діяльності, але й особистісне зростання фахівця. Відповідно, проблеми організації навчально-виховного процесу закладів вищої освіти з метою формування компонентів конфліктної компетентності майбутнього педагога є актуальними для сучасних наукових пошуків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників проблем конфліктної компетентності особистості – М. В. Башкін, І. В. Ващенко, А. А. Деркач, В. Г. Зазикін, М. Кляп, А.Ю. Куліков, Л. А. Онуфрієва, Л. А. Петровська, С. Р. Петрухіна, С. О. Ренке, В. В.

Рогачев, Л. Н. Цой, А. І. Шипілов та ін. Дослідження вказаного феномену як складової комунікативної компетентності студентів закладів вищої освіти – майбутніх вчителів, на сьогодні потребує більшої уваги науковців, оскільки актуальною постає проблема розробки та впровадження в навчальний процес закладів вищої освіти інноваційних методів навчання як вагомих чинників формування конфліктної компетентності.

Сучасні дослідники вказаного феномену визначають його складовою комунікативної компетентності (Л. А. Онуфрієва, С. О. Ренке), а деякі, – її своєрідним різновидом (Башкін, 2009). Введення в наукову термінологію поняття «комунікативна компетентність» відноситься до 80-тих років минулого століття, які характеризувались зверненням вітчизняних соціально-психологічних досліджень до практичного застосування (Ю. Н. Ємельянов, Ю. М. Жуков, Л. А. Петровська) (Муравьєва, 2012). На сьогодні, в психологічній літературі існує певна кількість визначень цього поняття. Представники діяльнісного підходу в психології визначають комунікативну компетентність як систему внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної взаємодії (Муравьєва, 2012). За Ю. Н. Ємельяновим, комунікативну компетентність, в найбільш загальному вигляді, можна визначити, як такий рівень «навченості» взаємодії з оточуючими, який потрібен індивіду для успішного функціонування в певному суспільстві в межах власних здібностей і соціального статусу. На

сьогодні в психології представлена значна кількість концепцій, моделей, підходів, що виділяють психологічні фактори, які визначають ефективність спілкування і взаємодії. Згідно досліднику в галузі конфліктології Ю. Н. Ємельянову, виділено наступні аспекти комунікативної компетентності: 1) вміння та навички, що «служать» індивіду під час контактів з оточуючими; 2) особливості самого індивіда, що впливають на міжособистісне спілкування; 3) ситуативна адаптованість, – дослідник виділяє дві форми спілкування – професійне (формальне) та неформальне, і, в якості одного з завдань соціально-психологічного навчання, автор вбачає усвідомлення людиною межі своєї професійної комунікативної компетентності і загальної комунікативної компетентності та застерігає від можливостей неадекватного переносу засобів та стереотипів професійного спілкування в галузь неформальних відносин; 4) усвідомлення людиною власного діяльнісного середовища і здатність впливати на нього з метою досягнення поставлених цілей, а за умов потреби виконання завдань роботи, виконувати дії зрозуміло для інших, що передбачає усвідомлення людиною практично всіх аспектів міжособистісної ситуації, починаючи від власних потреб та ціннісних орієнтацій та завершуючи усвідомленням рівня своєї культури; 5) вільне володіння вербальними і невербальними засобами спілкування (Муравьева, 2012).

Дослідник проблем конфліктної та конфліктологічної компетентності Б. Й. Хасан

розглядає конфліктну компетентність як одну з найважливіших характеристик особистості і як складову комунікативної компетентності. Під конфліктною компетентністю науковець розуміє ступінь розвитку діапазону можливих стратегій дій у конфлікті, уміння реалізовувати ці стратегії в реальних життєвих ситуаціях з урахуванням динаміки умов і учасників конфліктуючих сторін взаємодії. У загальному вигляді, на його точку зору, конфліктна компетентність – це уміння утримувати суперечність у продуктивній конфліктній формі, що сприяє його вирішенню, «уміння розібратись, наскільки точно в конфлікті представлені саме ті суперечності, які в цьому процесі можуть та повинні бути вирішені» (Філь, 2011). Б. Й. Хасан виділяє два рівні конфліктної компетентності: 1) здібності до розпізнання ознак конфлікту, що вже виник і володіння засобами регулювання його вирішення; 2) вміння проектувати необхідні для досягнення визначених результатів конфлікту і конструювати їх безпосередньо у ситуаціях взаємодії; володіння засобами організації продуктивно орієнтованої конфліктної поведінки учасників і сторін взаємодії. Методами розвитку конфліктної компетентності Б. Й. Хасан визначає ігрове моделювання конфліктних ситуацій.

О. І. Щербакова, на основі аналізу досліджень М. М. Кашапова, В. Г. Зазикіна та Є. М. Богданова, обґрунтовує різницю між поняттями «конфліктологічна компетентність» та «конфліктна компетентність». «Конфліктологічна компетентність» це – ког-

нітивно-регуляторна підсистема професійно значущої сторони особистості, що базується на спеціальних знаннях та вміннях. Поняття «конфліктна компетентність», на думку сучасних дослідників, полягає у пізнанні психологічних труднощів, механізмів їх прояву у життєдіяльності та вмінні їх долати, конструктивно розв'язувати, обстоювати власні інтереси, уникаючи негативних емоцій у ставленні до партнера (Філь, 2011).

Згідно теоретичному аналізу М. Кляп, дослідник А. Ю. Куліков розглядає конфліктну компетентність, як систему знань з соціальної психології, зокрема, – конфліктології, вмінь використання вказаних в практичній діяльності, та певні властивості особистості, що забезпечують організацію безконфліктної взаємодії, ефективність в керуванні конфліктами та їх конструктивному вирішенні. Також, за М. Кляп, згідно досліджень Г. Ю. Любімова, – конфліктна компетентність особистості полягає в емоційному самоконтролі, формуванні установки на співпрацю під час взаємодії в діяльності.

Відповідно теоретичним пошукам С. С. Філь, дослідник визначених феноменів конфліктології Б. Й. Хасан зазначає, що конфліктна компетентність – це одна з найважливіших характеристик особистості: науковець, як і попередники, розглядає цю компетентність особистості складовою комунікативної, під якою розуміється ступінь розвитку стратегій поведінки у конфлікті, вміння реалізовувати ці стратегії в житті з урахуванням особливос-

тей соціальної взаємодії та діючих сторін. У загальному вигляді, конфліктна компетентність – це вміння утримувати суперечність у продуктивній конфліктній формі, що сприяє його вирішенню; вміння розібратись, наскільки точно в конфлікті представлені саме ті суперечності, які в цьому процесі можуть та повинні бути вирішені. Б. Й. Хасан виділяє наступні рівні конфліктної компетентності: перший – це здібності до розпізнання ознак конфлікту, що вже виник, виділення суперечностей і володіння засобами регулювання для вирішення; наступний – вміння проектувати необхідні для досягнення визначених результатів конфлікти і конструювати їх безпосередньо у ситуаціях взаємодії; володіння засобами організації продуктивно орієнтованої конфліктної поведінки учасників і сторін взаємодії. Чинники формування конфліктної компетентності, за Б. Й. Хасан, – ігromodelювання конфліктних ситуацій (Філь, 2011).

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Представлений аналіз досліджень питань конфліктної компетентності дає підґрунтя для виділення і дослідження проблем, пов'язаних з процесом формування вказаної компетентності у студентів – майбутніх педагогів в процесі навчання у закладах вищої освіти. На сьогодні, з нашої точки зору, постає необхідність в системних дослідженнях значення форм та методів навчання в процесі формування конфліктної компетентності, і, – це стосується не лише процесу набуття майбутніми педагогами психологічних знань, зокрема,

– з соціальної психології та конфліктології, але і володінні молодими людьми відповідними вміннями та навичками застосовувати їх в практичній діяльності, що складає когнітивний компонент конфліктної компетентності. Останнє, вважаємо, неможливе без впровадження в освітній процес інноваційних педагогічних технологій. Особливої уваги заслуговують проблеми трансформації особистості майбутнього вчителя, – зокрема, розвитку вольової сфери молодшої людини – наполегливості, емоційного самоконтролю, як чинників раціональної поведінки в конфлікті, усвідомлення студентами не лише власних індивідуально-психологічних особливостей, що можуть тим чи іншим чином впливати на динаміку і наслідки конфлікту, а і всього спектру поведінки в конфлікті, частоти входження в нього (самооцінка конфліктності та самооцінка раціональної поведінки в конфлікті). Визначене є змістом мотиваційної та регуляторної складових конфліктної компетентності. Вивчення (самоаналіз) та усвідомлене відношення студентів щодо власних індивідуально-психологічних особливостей та їх впливі на характер і ефективність міжособистісної взаємодії, надає можливості для подальшої розвивальної та корекційної роботи. Досвід роботи в закладі вищої освіти дає підстави для твердження, що виділені проблеми – серед основних проблем першокурсників, особливо, – в першому семестрі, в ході якого відбувається адаптація до умов навчання у закладі вищої освіти, академічної групи, факультету, інсти-

туту, університету, загалом, самостійного життя. Вважаємо, що вказані проблеми потребують більш значної дослідницької уваги.

Мета статті полягає у теоретичному аналізі поняття «конфліктна компетентність» та складових структури вказаної компетентності, а також, – експериментальному дослідженні особливостей вольової саморегуляції першокурсників закладу вищої освіти, показників самооцінки конфліктності та самооцінки раціональної поведінки в конфлікті як складових структури конфліктної компетентності майбутніх педагогів.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження використані методи комплексного аналізу; в емпіричній частині використовувались наступні психологічні методики: «Дослідження вольової саморегуляції» (А. В. Зверков, Е. В. Ейдман), «Самооцінка конфліктності», «Самооцінка раціональної поведінки в конфлікті».

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Проблеми конфліктної компетентності є предметом досліджень фахівців соціальної психології, зокрема, – конфліктології. До складових конфліктної компетентності особистості сучасні дослідники відносять: здатність запобігати і розв'язувати конфліктні ситуації, уміння надати допомогу за стресових ситуацій; комунікативні уміння та здатності (зокрема, – уміння створювати сприятливий емоційний клімат у колективі); розвинути емпатію (здатність емоційно «відгукуватися» на переживання інших, розді-

ляти з ними інтереси, турботи, весь спектр емоційних переживань); емоційну стійкість та рефлексивну спрямованість поведінки майбутнього фахівця. Конфліктна компетентність, за Л. А. Петровською, – це компетентність особистості в конфліктній ситуації і серед її складових – знання людини як про власні індивідуально-психологічні особливості та здібності, так і інших; згідно Г. Ю. Любімова, ця компетентність передбачає формування установки на співпрацю; за О. І. Щербаковою, формування конфліктної компетентності передбачає гнучкість, творчість мислення, стресостійкість, рефлексивність, вольова саморегуляція, комунікативні уміння, сензитивність та ін. (Філь, 2011).

Конфліктна компетентність, згідно досліджень М. В. Башкіна, є складною за організацію, що має інтегральний характер і характеризується наявністю зв'язку зі структурою процесу комунікації та його ефективністю, динамічністю складових та можливістю їх вдосконалення (Башкин, 2009). Конфліктна компетентність містить наступні компоненти: когнітивний, що містить інформаційний і креативний елементи; мотиваційний (домінуюча мотивація поведінки особистості); регулятивний, до якого відносяться емоційний, вольовий і рефлексивний елементи). Вказані компоненти утворюють цілісну структуру конфліктної компетентності. За М. В. Башкіним, вказана компетентність сприяє реалізації профілактичних заходів міжособистісної взаємодії, забезпечуючи адекватне розпізнавання та конс-

структивне розв'язання особистістю конфліктів. Серед функцій конфліктної компетентності – превентивна, прогностична, конструктивна, рефлексивна і корекційна. За результатами досліджень М. В. Башкіна, в процесі взаємодії людини на різних етапах її навчання відбуваються зміни організації структури конфліктної компетентності особистості. Так, студенти закладів вищої освіти в порівнянні з учнями старших класів загальноосвітньої школи, більше орієнтовані на використання в конфлікті ефективних стратегій взаємодії, що пов'язано з розвитком мотиваційного та когнітивного компонентів конфліктної компетентності, а саме, – формуванні мотивації досягнення успіху, творчого мислення (гнучкості, оригінальності, креативності), розвитку творчої уяви, тощо, а також – набутті складових комунікативної компетентності. Стосовно фахівців педагогічної діяльності, то розвиток складових конфліктної компетентності спостерігається під час професіоналізації вчителя, що пов'язано зі зростання емоційної саморегуляції людини. Відповідно, формування конфліктної компетентності у студентів – майбутніх вчителів під час навчання у закладі вищої освіти і проходження всіх видів практики є необхідною умовою ефективності виконання завдань педагогічної діяльності в майбутньому та особистісної самореалізації в професії (Башкин, 2009).

Базові психологічні знання та навички студенти – майбутні педагоги Сумського Державного педагогічного університету імені А. С. Макаренкам набувають під час вивчення

дисципліни «Психологія», що містить курс загальної, соціальної, вікової та педагогічної психології, а також приймають участь у роботі наукових гуртків і проблемних груп з психологічних проблем, наукових конференцій, що сприяє формуванню компетенцій майбутньої педагогічної діяльності. В процес вивчення дисципліни «Психологія» впроваджені інтерактивні педагогічні технології, зокрема, – тренінгові форми роботи. Така форми роботи як тренінг, орієнтована на вироблення комунікативних вмінь та навичок, ефективних моделей поведінки, зокрема, – в конфліктній взаємодії, розвитку рефлексії та обміні соціальним досвідом. Значення впровадження тренінгів в процес вивчення складових дисципліни «Психологія» студентів фізико-математичного факультету Сумського Державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка представлено в авторських публікаціях (Пухно, 2017, Кузікова, Пухно, 2019). Тренінгові форми роботи сприяють розвитку складових конфліктної компетентності майбутніх педагогів.

З метою вивчення особливостей вольової саморегуляції першокурсників закладу вищої освіти, показників самооцінки конфліктності та самооцінки раціональної поведінки в конфлікті, як складових структури конфліктної компетентності, на базі фізико-математичного факультету Сумського Державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка у II семестрі 2018-2019 р н. р. було організовано і проведено дослідження, в якому приймали участь 30 першокурсників –

майбутніх вчителів інформатики, математики, фізики. Дослідження складалось з декількох серій.

В першій серії експерименту використовувалась психологічна методика – тест-опитувальник «Дослідження вольової саморегуляції» (А. В. Зверков, Е. В. Ейдман). Мета – визначення рівня розвитку загальних показників вольової саморегуляції, наполегливості та самовладання студентів-першокурсників. Методика складається з 30 питань-тверджень, які оцінюють респонденти згодою або незгодою на основі аналізу відповідності питань власним характеристикам (Пашукова, Допіра, Дьяконов, 2000). В результаті аналізу даних отримані наступні результати.

Високий рівень вольової саморегуляції за результатами тестування продемонстрували 73,3% студентів, низький рівень визначили для себе 26,7% першокурсників. Високий рівень вольової саморегуляції свідчить про емоційну зрілість особистості, активність, незалежність, самостійність. Такі люди впевнені в собі, мають реалістичні погляди, стійкість намірів, розвинене почуття особистісного обов'язку. Вони добре рефлексують особистісні мотиви, планомірно втілюють власні наміри, володіють навичками розподілу зусиль та самоконтролю поведінки, мають виражену соціально-позитивну спрямованість в діяльності. Проте, також для цих людей характерне нарощування внутрішньої напруги, пов'язане з прагненням контролю поведінки і висока тривожність в ситуаціях невизначеності. Низький

рівень вольової саморегуляції свідчить про емоційну нестійкість людини, вразливість та невпевненість в собі, нерозвинену рефлексивність та самоконтроль, знижену активність, імпульсивність, нестійкість намірів.

До складових вольової саморегуляції відноситься наполегливість, що виражається в прагненні до здійснення розпочатої справи. Високий рівень наполегливості визначено у 66,7%, низький рівень у – 33,3% студентів. Високі показники наполегливості характерні для діяльних, працездатних людей, які активно прагнуть до запланованого, перешкоди на шляху до поставленої мети їх мобілізують. Такі люди поважають соціальні норми, прагнення повністю підпорядкувати їм свою поведінку. Низькі показники за цією шкалою свідчать про підвищену лабільність, невпевненість, імпульсивність, що можуть поставати чинниками непослідовності в поведінці. Низька активність та працездатність цих людей компенсується підвищеною чутливістю, гнучкістю, винахідливістю, а також тенденцією до вільного трактуван-

ня соціальних норм.

Самовладання, як складова вольової саморегуляції відображає рівень довільного контролю емоційних станів та реакцій. У 56,7% визначено високий рівень самовладання, низький рівень у – 43,3% студентів. Люди з високими показниками за цією шкалою – емоційно стійкі, які добре володіють собою в різних ситуаціях. Вони впевнені в собі, готові до сприймання нового, поєднують свободу поглядів з тенденціями до новаторства. Проте, прагнення до постійного самоконтролю може призводити до внутрішньої напруги, і, з часом, – втоми. Низькі показники за цією шкалою характеризують людину як спонтанну, імпульсивну, вразливу. Низькі показники самовладання та наполегливості можуть виконувати компенсаторні функції – вони захищають людину від інтенсивності переживань, внутрішніх конфліктів, емоційної нестабільності. Проте, низькі показники за вказаними шкалами свідчать про порушення в умінні налагоджувати стосунки з іншими, а також адекват-

Таблиця 1.

Вольова саморегуляція першокурсників закладу вищої освіти – майбутніх педагогів

Вольова саморегуляція (високий рівень)	Вольова саморегуляція (низький рівень)
Загальна шкала вольової саморегуляції	
73,3%	26,7%
Наполегливість	
66,7%	33,3%
Самовладання	
56,7%	43,3%

но реагувати на різні ситуації. Інформація щодо показників вольової саморегуляції надає можливості людині розробити програму самовдосконалення, зокрема, – тих властивостей, які першочергово потребують розвитку чи корекції. Результати першої серії дослідження представлені в таблиці 1.

Друга серія експерименту була проведена на основі методики «Самооцінка конфліктності», до якої включено 17 питань-тверджень і учасникам експерименту пропонується оцінити в певній кількості балів (від 1 до 4) у відповідності до оцінки особливостей власної поведінки. Результат визначає показник конфліктності особистості: високі показники результатів аналізу даних опитування (від 30 до 44 балів) свідчать про низьку конфліктність; показник вираженої конфліктності – середній рівень (діапазон від 15 до 29 балів); низький рівень за результатами (до 14 балів) є показником високого рівня конфліктності людини (Емельянов, 2001).

Поняття «конфліктність» особистості в сучасних дослідженнях розглядається як інтегральна властивість, що характеризує динаміку входження людини в конфлікти, характер когнітивного, емоційного, поведінкового реагування в них, що проявляється в особливостях

поведінки – як конструктивної, яка пов'язується дослідниками з конфліктостійкістю, так і деструктивної, що свідчить про конфліктність як сформовану характерологічну рису. Конфліктність особистості визначається комплексною дією індивідуально-психологічних, вікових, соціально-психологічних факторів (Кузікова, Пухно, 2019).

В результаті дослідження визначено, що 56,7% учасників експерименту мають низькі показники самооцінки конфліктності, у 26,7% – виражена конфліктність, високі показники самооцінки конфліктності і, відповідно, високий рівень конфліктності, у 16,7%. Студенти з низькими показниками самооцінки конфліктності демонструють відсутність прагнення до конфліктів, вміють залагоджувати конфліктні ситуації, активні у міжособистісній взаємодії, володіють розвинутою рефлексією. Студенти з вираженою конфліктністю наполегливі у доведенні і відстоюванні власної точки зору щодо спірних питань, схильні до швидкого входження в конфлікт, до домінування, використовують конфліктогени під час міжособистісної взаємодії. Для студентів з високими показниками самооцінки конфліктності характерним є постійне прагнення розширення конфлікту, критичність по відношенню до інших,

Таблиця 2.

Самооцінка конфліктності першокурсників закладу вищої освіти – майбутніх педагогів

Самооцінка конфліктності (високий рівень)	Самооцінка конфліктності (середній рівень)	Самооцінка конфліктності (низький рівень)
16,7%	26,7%	56,7%

нав'язування власної думки у прийнятті рішень, демонстрація агресивної поведінки. Результати цієї частини дослідження підтверджуються даними попередніх серій. Результати другої серії дослідження представлені в таблиці 2.

Метою наступної серії експерименту було дослідження самооцінки раціональної поведінки в конфлікті студентів на основі одноїменної методики (Емельянов, 2001). Методика містить 11 питань-тверджень, які пропонується оцінити в балах від 1 до 5, де вибір 1 балу учасниками свідчить про повну відповідність поведінки за тою чи іншою позицією, а оцінка 5 свідчить про те, що представлене твердження для людини не характерно. Отримані

ності та необхідності відвідування тренінгових занять з розвитку комунікативної компетентності. Результати другої серії дослідження представлені в таблиці 3.

Результати авторського дослідження дають підстави для констатації того факту, що впровадження тренінгової роботи в навчально-виховний процес закладу вищої освіти сприяє формуванню когнітивного, мотиваційного і регулятивного компонентів конфліктної компетентності майбутніх вчителів. Впровадження тренінгів у закладах освіти з залученням на фахівців – практичних психологів сьогодні є нагальною необхідністю (Мухіна, 2016). Тренінги комунікативної компетентності є тією формою роботи зі студентами, в результаті

Таблиця 3.

Самооцінка раціональної поведінки в конфлікті першокурсників закладу вищої освіти – майбутніх педагогів

Самооцінка раціональної поведінки в конфлікті (високий рівень)	Самооцінка раціональної поведінки в конфлікті (низький рівень)
76,7%	23,3%

результати дають можливість визначити самооцінку учасників опитування щодо власної раціональної поведінки в конфлікті. В результаті проведеного дослідження визначено, що у 76,7% першокурсників високі показники самооцінки раціональної поведінки в конфлікті, що свідчить про володіння юнаками достатніми навичками визначеної поведінки. 23,3% студентів на низькому рівні оцінили власну поведінку в конфлікті як раціональну, що свідчить про недостатність сформованості відповідних навичок, аналізі причин їх несформова-

них вони набувають необхідних знань, вмінь і закріплюють навички ефективної взаємодії. Тренінговий процес впливає на пізнавальну сферу особистості (когнітивну, інтелектуальну), оскільки, в результаті проходження роботи в тренінговій групі, людина усвідомлює особливості своєї поведінки і емоційного реагування в різних ситуаціях взаємодії, їх повторюваність, конструктивність власних дій та реакції на них оточуючих, оцінок визначеного іншими, наслідки такої поведінки, існування розбіжності між декларованими оцінками і

цільми спілкування та реальними результатами. Людина повинна усвідомити власні потреби, мотиви, прагнення, установки та ступінь їх адекватності, реалістичності та конструктивності, власні захисні механізми, свою роль і відповідальність у виникненні конфліктів. В процесі роботи, група допомагає учаснику отримати емоційну підтримку, пережити позитивні емоції, пов'язані з прийняттям, підтримкою та взаємодопомогою, пережити деякі неприємні для людини емоції, стати більше вільною у вираженні власних позитивних і негативних емоцій, навчитися розуміти і приймати власні почуття, їх вербалізувати, розкрити свої проблеми з супутніми ним переживаннями. Також, робота в групі повинна допомогти учаснику «побачити» поведінкові стереотипи, набути навичок вільного спілкування, подолати уникнення суб'єктивно складних ситуацій, розвивати форми поведінки, пов'язані зі співпрацею, відповідальністю і самостійністю, виробляти і закріплювати адекватні форми поведінки і реагування на основі досягнень в пізнавальній і емоційній сферах. Все зазначене, на думку сучасних дослідників, є необхідними умовами самодослідження та самоусвідомлення, особистісного зросту, розвитку творчого потенціалу, вироблення навичок ефективного спілкування з людьми.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Конфліктна компетентність є певною умовою саморозвитку особистості майбутнього педагога. Розвиток компонентів конфліктної компетентності відбувається не лише

внаслідок набуття студентами системи базових знань, вмінь та навичок, зокрема, – психологічних, але й трансформації особистісних характеристик майбутніх фахівців педагогічної діяльності. Вважаємо, що впровадження в навчальний процес закладів вищої освіти інноваційних (зокрема, – інтерактивних) педагогічних технологій є досить вагомим факторами формування комунікативної та конфліктної компетентності особистості.

Згідно результатам проведеного дослідження з метою вивчення особливостей вольової саморегуляції, показників самооцінки конфліктності та самооцінки раціональної поведінки в конфлікті, як складових структури конфліктної компетентності майбутніх педагогів на базі фізико-математичного факультету Сумського Державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, визначено, що у більшості студентів – майбутніх вчителів інформатики, математики, фізики (73,3%) високі показники вольової саморегуляції, що свідчить про активність, самостійність, впевненість в собі, реалістичність поглядів, стійкість намірів, розвинене почуття особистісного обов'язку, фактично, це – емоційно зрілі особистості, які добре рефлексують особистісні мотиви, планомірно втілюють власні наміри, володіють навичками розподілу зусиль та самоконтролю поведінки, мають виражену соціально-позитивну спрямованість в діяльності. Високі показники наполегливості, характерні для 66,7% студентів, свідчать про їх працездатність, бажання реалізувати заплановане, пова-

гу до соціальних норм та прагнення підпорядкувати їм свою поведінку. Також, більшість студентів (56,7%) демонструє високий рівень самовладання, що свідчить про емоційну стійкість, впевненість, готовність до сприймання нового, поєднання свободи поглядів з тенденціями до новаторства.

В результаті проведення наступної серії дослідження встановлено, що у більшості майбутніх педагогів (63,3%) низькі показники самооцінки конфліктності, що свідчить про те, що майбутні вчителі володіють навичками самоаналізу індивідуально-психологічної сфери, власної діяльності та поведінки, прогностичними вміннями. Результати цієї частини дослідження підтверджуються даними попередніх серій.

Згідно результатам вивчення показників самооцінки раціональної поведінки в конфлікті, то у 76,7% першокурсників визначені високі показники цієї поведінки, що свідчить про володіння юнаками достатніми навичками ефективною взаємодією, – передусім комунікативними.

Низькі показники складових вольової саморегуляції, високий рівень самооцінки конфліктності, низький рівень оцінки раціональної поведінки в конфлікті студентів свідчить про наявність певних психологічних проблем, що потребують аналізу та подальшої корекційної роботи. Це – ознаки недостатньо розвинених вольових якостей, комунікативних навичок, стратегій ефективною взаємодією, що вимагає самоаналізу, корекційної роботи,

зокрема, – відвідування тренінгових занять з розвитку комунікативної компетентності. Загалом, результати дослідження свідчать про сформованість складових конфліктної компетентності майбутніх педагогів, оскільки високі показники вольової саморегуляції більшості студентів, низькі показники самооцінки конфліктності та високі показники самооцінки раціональної поведінки в конфлікті, вважаємо, є свідченням психологічної грамотності, сформованих комунікативних вмінь та навичок, розвинутого емоційного самоконтролю, рефлексії. Формування конфліктної компетентності залежить від впровадження в навчально-виховний процес закладів вищої освіти інноваційних педагогічних технологій, зокрема, – інтерактивних методів навчання, створення сприятливих соціально-педагогічних умов роботи закладу, організації активної співпраці з різними соціальними центрами та громадськими організаціями, тощо. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці ефективних методів та форм організації навчального процесу, вивчення досвіду роботи інших закладів вищої освіти.

References:

- Bashkin, M.V. (2009) *Konfliktnaya kompetentnost' lichnosti* [Personality conflict competence]. Extended abstract of candidate's thesis. Yaroslavl' [in Russian].
- Emel'yanov, S.M. (2001) *Praktikum po kofliktologii* [Conflict Workbook]. SPb.: Piter [in Russian].

- Kuzikova, S.B., & Puhno, S.V. (2019). Konfliktnist' majbutnih pedagogiv yak psihologichna problema [Future teachers' conflict as a psychologist problem]. Problemi suchasnoï psihologii: zbirnik naukovih prac' Derzhavnogo vishchogo navchal'nogo zakladu. «Zaporiz'kij nacional'nij universitet» ta Institutu psihologii imeni G.S. Kostyuka NAPN Ukraini. S. D. Maksimenka, N. F. SHEvchenko, M. G. Tklich (Ed.). Zaporizhzhya: ZNU – Problems of Common Psychology: the Science Library, 72-78 [in Ukrainian].
- Murav'eva, O.I. (2012) Psihologiya komunikativnoj kompetentnosti: Uchebnik [Psychology of communicative competence]. Tomsk: Izd-vo Tom. un-ta [in Russian].
- Muhina, L. (2012) Struktura konfliktologichnoï kompetentnosti majbutn'ogo vchitelya [Future teacher's conflictological competence structure]. Naukovij visnik MNU imeni V. O. Sukhomlins'kogo. – Psihologichni nauki – Scientific Herald of MNU named after V.O. Sukhomlynskyi, 1, 142-146 [in Ukrainian].
- Pashukova, T.I., Dopira, A.I., & D'yakonov, G.V. (2000) Praktikum iz zagal'noï psihologii [General Psychology Workbook]. T.I. Pashukova (Ed.). Kiev: T-vo «Znannya», KOO, [in Ukrainian].
- Pukhno, S.V. (2017). Znachennia treninhovoi roboty v protsesi formuvannia psykholohichnoi kultury maibutnikh vchyteliv fizyko-matematychnykh dystsyplin [The training work importance in the process of the psychological culture formation of future teachers' of physical and mathematical disciplines]. Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereiaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoriia Skovorody». Dodatok 2 do Vyp. 37: Tematychnyi vypusk «Problemy empyrychnykh doslidzhen u psykholohii» – Humanitarian Herald of Pereiaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University named after Grygory Skovoroda, 14, 103-111 [in Ukrainian].
- Puhno, S.V. (2017). Formuvannya psihologichnoï kul'turi majbutnih vchiteliv pri vivchenni disciplini «Psihologiya» [Future teachers' psychological culture formation in the study of the discipline "Psychology"]. Naukovij chasopis Nacional'nogo pedagogichnogo universitetu imeni M.P. Dragomanova. K. : NPU imeni M.P. Dragomanova. Seriya 12: Psihologichni nauki – Scientific Journal of National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov, 4 (49), 167-175 [in Ukrainian].
- Fil', S.S. (2011). Vyznachennya, zmist ta struktura konfliktologichnoï kompetentnosti studentiv – majbutnih fahivciv socionomichnih profesij [Definition, content and structure of conflict competence of students – future specialists' of socio-economic professions]. Naukovi zapiski NaUKMA. Tom 123. Pedagogichni, psihologichni nauki ta social'na robota – NaUKMA Scientific Notes, 20-24 [in Ukrainian].

Kateryna Pasko

PhD in Philosophical Sciences, associate professor of the Department of Psychology, Educational-Scientific Institute of Pedagogy and Psychology of A.S. Makarenko State Pedagogical University in Sumy, Sumy (Ukraine)

Svetlana Pukhno

PhD in Philosophical Sciences, associate professor of the Department of Psychology, Educational-Scientific Institute of Pedagogy and Psychology of A.S. Makarenko State Pedagogical University in Sumy, Sumy (Ukraine)

FUTURE TEACHERS' CONFLICT COMPETENCE AS A PSYCHOLOGICAL PROBLEM

ABSTRACT

The theoretical analysis of the “conflict

competence” concept and this phenomenon formation at future teachers in the training process at higher educational institutions is presented in the article. Personal conflict competence is considered as a human knowledge system in the social psychology field that includes, first of all, conflict management, and its application in practice, as well as certain personal traits ensuring conflict-free interaction, effective conflict management and its constructive solution. The conflict competence components are presented, namely: cognitive, motivational, regulatory, which form its structure. The concepts of communicative and conflictological competencies, their relations are analyzed. It is suggested that students’ conflict competence formation is a complex process aimed at not only acquisition of a system of professional, psychological knowledge, but also transformation of the future teachers’ personal characteristics with the help of innovative educational technologies applied into the educational process of higher educational institutions.

The study was organized on the basis of the Physics and Mathematics Faculty of A.S. Makarenko State Pedagogical University in Sumy in order to determine the volitional self-regulation characteristics, self-esteemed conflict indicators and self-esteemed rational behavior in conflict situations, as the structure components of the future teachers’ conflict competence. The study consisted of three experimental series, conducted in the second semester of the 2018/2019 academic year. The experiment covered first-year stu-

dents – future teachers of computer science, mathematics, physics, who were at the end of their studies of the "Psychology" discipline, participated in training groups, and were members of the student scientific psychological club. As a result of the first series of the study, the most students (73.3%) are characterized by high volitional self-regulation. These indicators testify to activity, independence, self-confidence, realistic life outlook, intentions persistence, a developed sense of personal duty, in fact, these are indicators of an emotionally mature person who is able to reflect well personal motives, implement systematically his/her own intentions into life, to allocate efforts and control own behavior, having a pronounced socially positive orientation of own activities. High persistence indicators, characteristic for 66.7% of the students, testify to their hard work, desire to implement plans, respect for social norms, and observance of such norms. According to experimental data, 56.7% of the first-years students have high self-control, which is manifested in emotional stamina, readiness to perceive new things, and trends to innovation. As a result of the second series of the study, the majority of future teachers (63.3%) have low self-esteemed proneness to conflict– students possess the skills for self-analysis of their own individual psyche, activities and behavior with developed prognostic functions. According to the analyzed third part of the study, 76.7% of the first-years students self-esteemed highly their rational behavior in conflict situations, which indicates existence of formed

skills for effective interactions, especially communicative ones.

Low indicators of volitional self-regulation, high self-esteem proneness to conflicts and low self-estimation of own rational behavior in conflict situations characteristic for some students indicate certain existing psychological problems that require analysis and further corrective work. These are signs of insufficiently developed volitional qualities and communication skills, ineffective interaction strategies, which require introspection, corrective work, and trainings for communicative competence development. In general, the study results have given reason to talk about the formed components of the future teachers' conflict competence. High indices of volitional self-regulation of the most students, low self-esteem proneness to conflicts and high self-estimation of their rational behavior at conflict situations testify to their psychological literacy, formed communicative abilities and skills, emotional self-control, and reflection. The conflict competence formation depends on innovative pedagogical technologies, interactive teaching methods, and active cooperation with various social centers and organizations during the educational process of higher educational institutions. Prospects for further research, to our point of view, should include development of effective methods and forms to organize the academic process, studying the experience of different universities.

Key words: communicative competence, conflict competence, conflict management competence, cognitive, motivational, regulatory components of conflict competence.

Пасько Екатерина Николаевна

Кандидат философских наук, доцент кафедры психологии Учебно-научного института педагогики и психологии Сумского государственного педагогического университета имени А. С. Макаренко, г. Сумы, (Украина)

Пухно Светлана Валериевна

Кандидат психологических наук, доцент кафедры психологии Учебно-научного института педагогики и психологии Сумского государственного педагогического университета имени А. С. Макаренко, г. Сумы, (Украина)

КОНФЛИКТНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ КАК ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

АННОТАЦИЯ

В статье представлен теоретический анализ понятия «конфликтная компетентность» и формирования этого феномена у будущих педагогов в процессе обучения в высшем учебном заведении. Конфликтная компетентность личности рассматривается как система знаний человека в области социальной психологии, прежде всего, – конфликтологии, и их применения в практической деятельности, а также, – определённые свойства личности, которые обеспечивают бесконфликтное взаимодействие, эффективное управление конфликтами и их конструктивное решение. Представлены составляющие конфликтной

компетентности, а именно: когнитивная, мотивационная, регуляторная, которые образуют её структуру. Проанализированы понятия «коммуникативная компетентность» и «конфликтологическая компетентность», их взаимосвязь. Представлено, что формирование конфликтной компетентности студентов – это сложный процесс приобретения не только системы профессионального, прежде всего – психологического знания, но и трансформация личностных характеристик будущих педагогов в процессе их обучения при условии введения в учебный процесс высших учебных заведений инновационных педагогических технологий.

В результате проведённого исследования на базе физико-математического факультета Сумского Государственного педагогического университета имени А. С. Макаренко с целью изучения особенностей волевой саморегуляции, показателей самооценки конфликтности и самооценки рационального поведения в конфликте, как составляющих структуры конфликтной компетентности будущих педагогов, определено следующее. Исследование состояло из трёх экспериментальных серий, проводилось во втором семестре 2018-2019 учебного года. В эксперименте принимали участие первокурсники – будущие учителя информатики, математики, физики, которые заканчивали изучение дисциплины «Психология», принимали участие в работе тренинговых групп, были членами студенческого научного психологиче-

ского кружка. В результате первой серии исследования определено, что для большинства студентов (73,3%) характерен высокий уровень волевой саморегуляции. Эти показатели свидетельствуют об активности, самостоятельности, уверенности в себе, реалистичности взглядов на жизнь, стойкости намерений, развитом чувстве личного долга, фактически, – это показатели эмоционально зрелой личности, которая хорошо рефлексировывает личностные мотивы, планомерно внедряет собственные намерения в жизнь, владеет навыками распределения усилий и самоконтроля поведения, имеет выраженную социально-позитивную направленность в деятельности. Высокие показатели настойчивости, характерные для 66,7% студентов, свидетельствует о трудолюбии, желании реализации планов, уважении к социальным нормам, их соблюдении. Согласно экспериментальным данным, у 56,7% первокурсников высокий уровень самообладания, что проявляется в эмоциональной стойкости, готовности к восприятию нового, тенденциях к новаторству. В результате проведения следующих серий исследования, определено, что у большинства будущих педагогов (63,3%) низкие показатели самооценки конфликтности, т.е. – студенты владеют навыками самоанализа собственной индивидуально-психологической сферы, деятельности и поведения, развитыми прогностическими функциями. Согласно анализу результатов третьей части исследования, у 76,7% перво-

курсников высокие показатели самооценки рационального поведения в конфликте, что свидетельствует о наличии сформированных навыков эффективного взаимодействия, прежде всего, – коммуникативных.

Низкие показатели волевой саморегуляции, высокий уровень самооценки конфликтности и низкий самооценки рационального поведения в конфликте студентов свидетельствует о наличии определённых психологических проблем, которые требуют анализа и дальнейшей коррекционной работы. Это – признаки недостаточно развитых волевых качеств, коммуникативных навыков, стратегий эффективного взаимодействия, что требует самоанализа, коррекционной работы, посещения тренинговых занятий развития коммуникативной компетентности. В целом, результаты исследования дают основания говорить о сформированности компонентов конфликтной компетентности будущих педагогов. Высокие показатели волевой саморегуляции большинства студентов, низкие показатели самооценки конфликтности и высокие показатели самооценки рационального поведения в конфликте свидетельствуют о психологической грамотности, сформированных коммуникативных умениях и навыках, эмоциональном самоконтроле, рефлексии. Формирование конфликтной компетентности зависит от введения в учебно-воспитательный процесс высших учебных заведений инновационных педагогических технологий, интерактивных мето-

дов обучения, организации активного сотрудничества с разными социальными центрами и организациями. Перспективы дальнейших исследований, с нашей точки зрения, состоят в разработке эффективных методов и форм организации учебного процесса, изучения опыта работы разных высших учебных заведений.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, конфликтная компетентность, конфликтологическая компетентность, когнитивный, мотивационный, регулятивный компоненты конфликтной компетентности.

Дата отримання статті: 11.08.2019

Дата рекомендації до друку: 26.08.2019

Дата оприлюднення: 31.08.2019